

Nieśwież, miasto powiatu słuckiego, gub. mińskiej, leży nad olbrzymimi stawami, z których bierze początek rz. Usza, wpadająca do Niemna. Jest w stronie zachodniej połączony szosą długości w. 13 ze stacją kolei Mosk.-Brzesk. Zamirze (dawniej Horodziej) gościńce (trakty) łą-

czą go na połud. z m. Kleckiem, (od którego dzieli go odległość 17 w.) na wschodzie z m. Cimkowieze (odl. 24 w.) na północy z m. Świerzeń (28 w.) Nieśwież posiada 9,500 mieszkańców, w tym: polaków 1,500, rosjan 1,050 przeważnie urzędników i żołnierzy. Białorusinów prawosławnych 1300, żydów 5,600 innych narodowości 50. Domy w śródmieściu, t. j. przy rynku, i ulicach: Studenckiej, Wileńskiej, Farnej, Senatorskiej, Benedyktyńskiej, Słuckiej murowane, a wyszczególnione ulice brukowane. Przedmieścia: Kazimerz, Nowe - miasto, Michaliszki mają charakter wiejski.

Ludność trudni się handlem, rolnictwem i rzemiosłami. Największą ozdobą Nieświeża i ostoją w nim życia polskiego stanowi zamek ordynacji Nieświeżkiej i Kleckiej ks. Radziwiłłów. Po drugiej od miasta stronie stawów wznosi się potężny siedmiobok murów zamkowych, strzelając ku niebu szczytami wież, okolony prześlicznymi parkami. W zamku przechowuje się nieoszacowanej wartości archiwum, zawierające mnóstwo dokumentów nieznanymi jeszcze w świecie naukowym i unikatów w rodzaju naprz. oryginału Unji Horodelskiej. Archiwum to niestety pozostaje w zawiadywaniu nie fachowców i nie miłośników dziejów, dla tego też mało znane jest i literalnie dla celów naukowych niewyzyskane. Dalej mieści się tam drogocenna milionowej wartości zbrojownia i bogata galerja historyczno-portretowa: są to wizerunki panujących w Polsce i krajach oś-

ciennych, a także Radziwiłłów i rodów z nimi spokrewnionych; pozatem wielka ilość rzadkich a szacownych pamiątek historycznych; na szczegółowe opisanie zamku Nieświeżkiego trzeba całej monografji.

Posiada Nieśwież jeden kościół wspaniałej architektury, ze ślicznymi freskami, pomnikiem Syrokomli (pierwszym w kraju całym) i grobami Radziwiłłów;

W archiwum kościelnem w zupełnym porządku przechowują się metryki od roku 1650, a także są własnoręczne listy wielu królów polskich. Istnieje też cerkiew prawosławna, przerobiona z kościoła po - Bernardyńskiego.

Dalej miasto posiada następujące urzędy: zarząd policyjny na czele z „nadziratiem“, pocztowo-telegraficzny, akcyzy, lasów, 2 ziemskich naczelników, sędziego miejskiego, sędziego śledczego, rejenta. Z zakładów naukowych egzystują tutaj: seminarjum nauczycielskie w murach byłego gimnazjum po Dominikańskiego, wstęp mają tylko prawosławni, szkoła 4 klasowa miejska, szkoła ludowa początkowa oraz 2 zakłady prywatne. Progimnazjum klasyczne 4 klasowe i progimnazjum żeńskie żydowskie 4 klasowe. Egzystują tu następujące instytucje społeczne: 1) Ognisko Polskie, — 250 członków w połowie z rzemieślników i mieszczan, biblioteka 5,000 tomów. Co sobotę odczyty i tańce, często teatry amatorskie i koncerty; karty i trunki wykluczone, 2) Oświata Polska, 100 członków, działalność skrepowana, więc ogranicza się na wspomaganiu uczących się w formie zasiłków pieniężnych i książkowych, 3) Dobroczyn-

ność katolicka — członków 50, towarzystwo utrzymuje ochronkę dla dzieci i udziela zapomóg w w obuwiu, ubraniu, produktach, dostarczaniu pracy i t. d., 4) Kółko rolnicze — członków 60, 5) Stowarzyszenie spożywcze — 100 człon. obrót roczny 18,000 rubli, 6) Stow. pożyczkowo-oszczędnościowe - chrześcijańsko-żydowskie 270 członków obrót roczny 40,000 rubli (egzystuje 1 rok), 7) Straż ogniowa ochotnicza 40 człon. i 60 strażaków; własny gmach murowany 4 konie, obóz i t. d. wartości 10,000 rubli. Towarzystwo to również chrześcijańsko-żydowskie, 8) Towarzystwo Dobroczynności żydowskie posiada kilka zakładów dobroczynnych, 9) Towarzystwo artystyczno-literackie żydowskie (świeżo utworzone).

Jak widać z powyższego wykazu życie społeczne w Nieświeżu bije zachodnio - europejskim tętnem, cała inteligencja tutejsza, a także młodzież rzemieślnicza czas wolny od zajęć fachowych spędza na posiedzeniach, odczytach, śpiewach, muzyce, teatrach amatorskich i t. d. karty i knajpy do tego stopnia zostały zbojkotowane, iż wintowiczów możnaby do Nieświeża przysyłać na wygnanie.